VÄLKOMMEN

TILL

NÄSGÅRDEN

Informationsmaterial
till
kommunungdomar

ATT ARBETA PÅ NÄSGÅRDEN

När du börjar ditt arbete på Näsgården kommer du att ha arbetsledare som hjälper dig tillrätta och lär dig vad gården har för rutiner. På Näsgården bor familjen Olofsson, de brukar och sköter de ägor som finns runt omkring. Du kommer att hjälpa till med alla de sysslor som gården kräver, det innebär också att det gäller att aldrig vara sysslolös - det ansågs att man var lat och slarvig om man inte hade "något för händerna" jämnt. Se vidare under sysslor.
För att du skall känna dig förberedd och något så när ha fått en bild av tiden så är det viktigt att du läser igenom materialet som finns i detta häfte. Det kommer göra dig tryggare i ditt arbete och du kommer självklart att upptäcka vilka uppgifter som saknas i materialet - det ger dig en chans att fråga eller be om att få läsetips av din arbetsledare.

ATT ROLLSPELA

Jamtli presenterar historia genom att rollspela, d v s att alla som arbetar ute i gårdarna lever under den tid som gården vill gestalta. Det är bra om du redan nu börjar fundera runt din roll och vem du kan tänkas vara. Du kanske har någon släkting som levde år 1895 och tycker att det känns extra roligt att få ge nytt liv till denna person. Den person du väljer avgör självklart också hur du kommer att vara i din roll.

Det du måste hålla i minnet är att tänka på att vi förmedlar historia genom våra karaktärer, det gör att det är extra viktigt att tänka på:
- Det du gör och hur du gör det.
- Vad du säger och hur du tilltalar besökarna.
- Hur du ser ut och hur du beter dig.

HISTORIEVANDRINGAR

Varje dag finns det möjlighet för besökarna att följa med på en historievandring, en vandring i tiden. Dessa vandringar utgår från torget och fortsätter ut i några av gårdarna. Vandringarna avslutas i Näsgården. När vandringen kommer till gården skall aktörerna och i viss mån även kommunungdom delta i den. Aktörerna kommer överrens med vandraren om vad de kommer att ta upp prata om när vandringen kommer.

BARN FÖR EN DAG

Under sommaren finns det möjlighet för barn att anmäla sig för att vara med på en gård under en dag. De får då låna kläder, om de inte har egna och får ett nytt namn för att kunna vara med i rollspelet på gården. Det är två barn per gård som kan vara med under en dag. De börjar sin dag kl: 12.00 och är med fram till kl: 16.00. Barnen är i första hand aktörernas ansvar men alla på gården delar på ansvaret. Det gäller att få barnen intresserade av att vara med i de dagliga sysslorna, så att de får chansen att prova på hur det var att vara barn år 1895. De skall lockas med i gårdens aktiviteter, få ett rolig och lärorik dag med er .

ATT ALLTID VARA SYSSELSATT

Vid en gård under 1895 fanns det alltid mycket att stå i, allt från det arbete som måste skötas ute, djuren och arbetet inomhus. Du kommer att få hjälp med att lära dig vad som görs på gården av din arbetsledare - allt från det vardagliga till skörd eller högtider. Här nedan ser du några exempel på sysslor:

- Diska
- Baka
- Laga mat
- Tvätta eller piska mattor
- Strykning
- Sopa golvet
- Sy på symaskinen
- Läsa högt
- Bära in ved

Hoppas nu att det känns spännande att arbeta på Jamtli i sommar och att du kommer att trivas med oss !

NÄSGÅRDENS INVÅNARE ÅR 1895

I Ålsta 3 bor år 1895 Jöns Olofsson 53 år med sin hustru Anna-Märta 48 år och deras tre barn Anna-Lisa 25, Olof 17 och Esbjörn 11 år gamla.

Jöns Olofssons föräldrar är födorådstagare på gården. Olof jonsson är 81 år gammal och hans hustru Anna Jönsdotter 76 år.

Enligt födorådskontraktet skall Jöns Olofsson bl a årligen lämna förutom utsäde av korn, råg och ärter samt mat till två kor och fem får, ett par stövlar till sin far, ett par skor till modern och 25 alnar domestik. Vidare hemkörd och upphuggen femton alnar kastved och skjuts till alla nödiga ärenden samt all den skötsel och uppassning som föräldrarna behövde under sin livstid.

Alla i gården är aktivt engagerade i godtemplarrörelsen och logen Lyran som bildats år 1883 och som sedermera fick eget föreningshus där nuvarande Fåkers värdshus ligger.

I Ålsta bor också kronolänsman Viktor Behm och hans hustru Olga född Arbman. Viktor Behm övertalade Jöns Olofsson att ta hand om postgången i byn. Viktor Behm var också tidigt engagerad i Näs och Hackås Brunnsaktiebolag som bildades 1887. I brev som förvaras på Landsarkivet i Östersund skriver Viktor Behm om svavelkällan vid Månsta och har också funderingar om inte källan även kan innehålla radium som "lär ha en helande effekt".

I Ålsta nr 1 finns skollärarbostaden där August Hedstedt med familj bor. Han har tre barn med hustrun - barnmorskan Anna Kristina Jonsson. Hela familjen flyttar 1896 till norra Amerika och just år 1895 beviljades August Hedstedt och dottern Anna Josefina, som var 19 år, flyttningsbevis till Amerika.

BYN ÅLSTA

Namnet Ålsta kommer av Ål "revel", långsträckt höjd". Sta- namnen har sitt ursprung i äldre järnålder.

Storskifte genomfördes **1788.** Här fanns då 7 hemman.

Avvittring skedde **1824.**

Laga skifte genomfördes under åren **1836-44.**

Vid skiftet befanns av Lantmätare och Gode Män att af hemmanen Ålsta No 1 och No 2 endera bordw utflytta, ägarne til dessa hemman: Nils Sten och Jon Olofsson föreslogs derföre att öfverenskomma hvilkendera skulle utflytta men som någon öfverenskommelse dem emellan icke kunde träffas skulle lottkastning ske, hvilken så utföll at Nils Sten kvarbor och Jon Olofsson utflyttar.

Af de öfrige hemman befanns halfva hemmanet No 4 Åhlsta tilhörigt Olof Sundvisson hafva läge at utflytning vore oundvikligt.

..... I fem år efter skiftets tilträde, inom hvilka utflyttningarne bör wara underställda, äger den utflyttade rättighet att gamla tomten begagna emot att han lemnar wederlag i Inägo och Slått efter ..... til den som skiftet tilfaller. Inom trenne år efter tilträdet äger hvar och en återtaga sina gärdesgårdar i gamla skillnader inom samma till gärdesgårdarna efter Nya Skiftets Linierne wara upstängda.

..... Hemmanet No 3 Åhlsta af 2½ skattelängd, äges af Bonden Anders Persson har före skiftet innehaft följande ägor: neml.
Gårdstomt med hummelgård ..... Kålsängen ..... Gastbacken ..... Kåldikåkern .....Smedjegärdesåkern ..... Svedåkern ..... Sotsvedåkern .....

Ålsta byamän saknade skog till husbygge, varför de 1761 ansökte hos länsstyrelsen om att inom Gillhovskälens afradsland få förse sig med byggnadsvirke. Ansökan remmitterades till Brunflo Häradsrätt. I yttranden 1762 står: "det är allmänt bekannt, att Ålsta by har ingen skog till tjänligt timmer till större hus, men att deremot på sådant är det tillgång utan afsaknad på Gillhovskälen". 1784 anbefölls kronobefallningsmannen Jonas Berg att anbefalla länsman Olof Odenplan att "på kronoafradslandet Gillhovskälen utsyna för Kristian Ersson i Ålsta till ett fähus 12 tolfter, dels af 10 och dels af 12 alnars längd, för Jon Olsson till en stuva med kammare ..... samt til visthus ..... samt för Sundvis Göransson til ett fähus ock för Mickel Göransson til ett stall.

I byn har gjorts ett "stenåldersfynd" af en bearbetad kvartsitsten, som Viktor Behm i sin bok 1913 antar vara et slipsten för stenåldersredskap.

NÄSGÅRDEN 1895

BY OCH SOCKEN

Invånarantal i socknen:	1885:	1107
	1890:	1162
	1895:	1135

Socknen tillhörde på 1890-talet:

Hackås länsmansdistrikt

Hackås och Näs Tingslag, det lokala domstolsområdet.

Jämtlands östra domsaga, en domsaga består av flera tingslag.

Jämtlands östra fögderi, skattemyndighet.

Jämtlands östra kontrakt, prosteri, kyrklig indelning.

Östersunds provinsialläkardistrikt.

BYN ÅLSTA vid västra sidan av Näckten.

4 hemmansnummer 1886
11 bönder
9 torpare

32 hushåll
36 mantalsskrivna män
28 mantalsskrivna kvinnor

Nils Edström var kyrkoherde från 1885.

Johan Victor Leonard Behm var länsman sedan 1883.

ALSTA BY

år 1844.

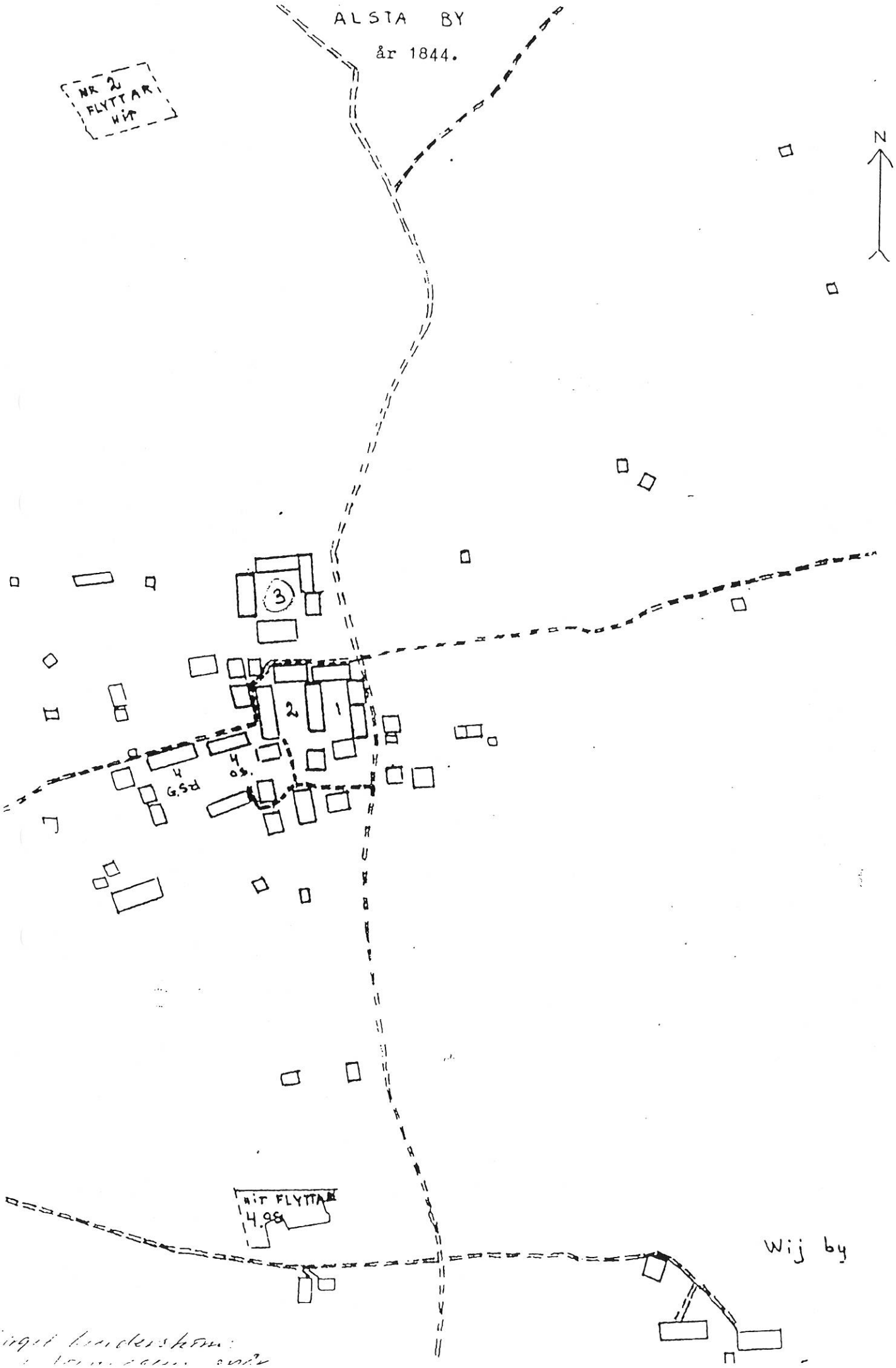

ingt [illegible]

Näs församling i Östersunds kommun,
Jämtlands län.

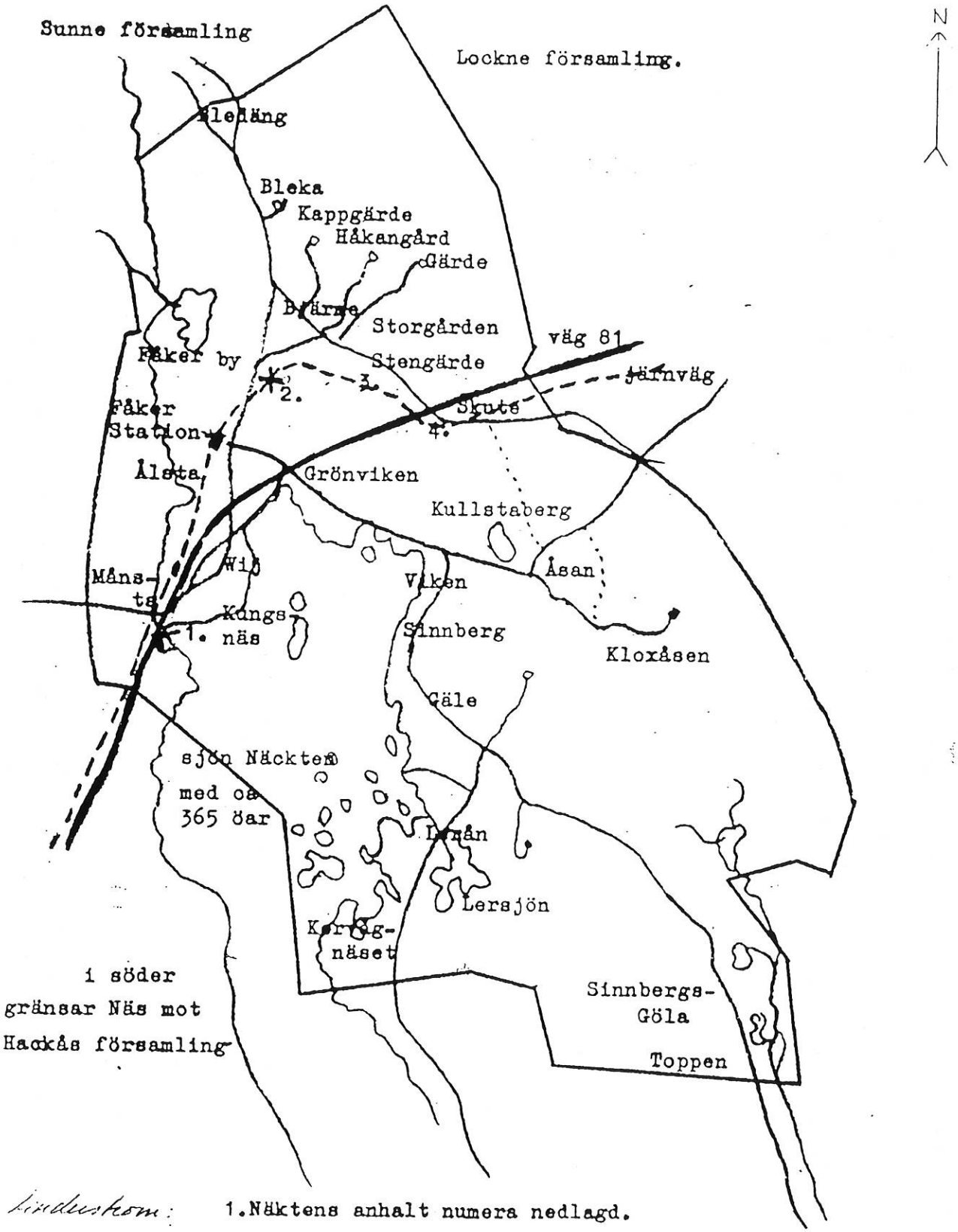

1. Näktens anhalt numera nedlagd.
2. Av SJ planerad station som ej anlades.
3. Stengärde hållplats numera nedlagd
4. Skute anhalt, nerlagd.

NÄSGÅRDENS INVÅNARE

Ålsta 3

I tvåhundra år hade Ålsta 3 gått i arv i samma släkt, men år 1840 köpte bonden Jöns Olofsson och hans hustru Meret i Kloxåsen gården för 676 Rd banco. De hade två söner och två döttrar. Hemmanet i Kloxåsen räckte inte till för alla barnen, utan äldsta dottern Anna fick Ålstahemmanet när hon gifte sig med Olof Jonsson.

Jöns Olofsson (1792-1876) - Meret Jönsdotter (1792-1878).

Barn: (1) Anna 1819 gift med Olof Jonsson.
(2) Olof 1823 bonde i Kloxåsen.
(3) Jöns 1827 bonde i morfarsgården Viken.
(4) Ingeborg 1829 gift med Hans Jonsson i Ålsta 2.

(1) Olof Jonsson (1814-1899) - Anna Jönsdotter (1819-1896).

Olof Jonssonvar bonde och tjänstgjorde flera år som fjärdingsman.Han erhöll handelsrättigheter. Kyrkvärd under åren 1866 - 1883.

Barn: 1.1 Jöns Olofsson (1842-1920).
1.2 Jonas 1845-1925.
1.3 Olof Emanuel 1853-1860 död i bröstsjuka.
1.4 Erik (1855-1857) död i okänd sjukdom.
1.5 Märta (1858-1875) gift med Nils Nilsson-Höglund, Köla, Värmland.
1.6 Anna Kristina (1862-1889) gift med Johan Olofsson i Grönviken.
1.7 Ingeborg (1865-1868).

År 1876 säljer Olof Jonsson och Anna Jönsdotter sitt hemman till Jöns och Jonas.

1.1 Jöns Olofsson "Jöns Ols'" (1842-1920) - AnnaMärta Esjörnsdotter i Gäle (1847-1937)

Jöns Olofson: var bonde samt kyrkvärd 1883-1897. Bil 1.
Jöns Olofsson hade dålig ekonomi och i december 1897 begär hans hustru boskillnad p g a Jöns konkurs. 1898 får Erik Esbjörnsson-Gärdin och Johannes Gärdin som är Anna-Märtas bröder lagfart på hemmanet som de 1901 säljer vidare till äldste sonen Olof Jönsson. Jöns Olofsson drunknade 1920 i sjön Näckten.

Barn: Olof Emanuel (1867-1877).Bil 2
Anna-Lisa (1871-1897)
Olof (1878-1975)
Esbjörn (1884-1902). Bil 3

Olof Jönsson "Olle Jönsa" (1878-1975)

Olof Jonsson var bonde. Genomgick Ope lantmannaskola. Han var bibliotekarie i logen Lyran 1903 och sekreterare i en frisinnad förening som startade 1909. Åren 1908-1916 tillhörde Olof Jönsson landstinget. Han var också ledamot av fattigvårdsstyrelsen, livsmedelsnämnden och Näs-Hackås brandstodsbolag. Han skaffade hustru och barn, men hustrun bodde kvar på sin hemgård eftersom hon var enda barnet. Olof Jönsson sålde Ålsta 3 den 8.1 1930 till familjen Nordlöw.

Våren 1953 såldes mangårdsbyggnaden på hemmanet en tvåvånings parstuga till Heimbygda som behövde ett turisthärbärge på Jamtli. Priset var 4.500 kronor.

1.2 Jonas Olofsson (1845-1925) - Brita Lisa Andersdotter (1851-)

Jonte i Höglunda bygger en ny gård 800 meter norr om farshemmanet. Detta är nuvarande Fåkers värdshus.

Barn: Olof 1871.
Anders Emanuel 1874.

1.5 Märta Olofsdotter (1858 -) - Nils Nilsson-Höglunda (1844 -)

Barn: Anna Karolina 1876 - död 1939 i USA.
Olof 1877- död 1956 i USA.
Märta Kristina 1879. Flyttar till Östersund.
Emma Maria 1881.
Nils 23.5 1883 - 10.8 1883.
Nils Alfred 1884 - död 1949 i USA.
Anders Gustaf 6.1 1887 död 1895.
Erika Ottolina 6.1 1887 död 18.2 1887.
Anders Gustaf 1888.
Ett dödfött gossebarn 1890.
Johan Albert 1891-1892.
Ester Elisabet 1893. Flyttade till USA.
Erik Gustaf 1895 död 1943 i USA.
Karin 1897 flyttade till USA.

ÅRET 1895

I Östersund finns nu en rad dagliga tidningar (Östersunds-Posten, Jämtlands Tidning, Jämtlandsposten) med god spridning och stark önskan att bilda opinion i olika frågor. Till skillnad från Lillhärdalsgårdens bör därför Näsgårdens invånare ha rätt bra överblick över vad som händer i Sverige och världen.

Europa och världen

Den ekonomiskt, kulturellt och politiskt dominerande stormakten är Tyskland under kejsar Wilhelm II. (Försök att uppamma de känslor gentemot Wilhelm II som vi skulle ha haft, om han avlidit före sekelskiftet.) Den 1/4 1895 samlades hela Tyskland till väldiga hyllningar på Bismarcks 80-årsdag. Allt modernt, allt nytt, allt radikalt förknippas med Tyskland, jfr t ex den tyska sociallagstiftningen som ligger före nästan alla andra länders. Sedan 1882 är Tyskland, Österrike - Ungern (kejsar Franz Josef) och Italien (kung Viktor Emanuel II) förenade i trippelalliansen.

En motsvarande fransk-rysk allians har ingåtts 1891, och slutförts genom nya förhandlingar så sent som 1894. (Samma år, alltså 1894, mördades den franske presidenten Carnot, säkert något man kommer ihåg.) Rysk militarism och förryskningssträvanden i Finland upplevs som en stor fara i Sverige, har verksamt bidragit till 1892 års nya svenska härordning (se nedan). Den ryske tsaren heter Nikolaus II. Han har just bestigit tronen, Alexander III har dött 1894. Stora förhoppningar fästes till den nye tsaren.

Storbritannien under drottning Viktoria står utanför allianserna. Frankrike och England tävlar om makt och inflytande i Afrika, Ryssland och England i Asien. En femtedel av jordklotet tillhör Storbritannien.

Turkiet under sultanen kan också förekomma i samtal. Turkiet betraktas som våldsamt föråldrat och på nedgång.

Kriget Japan-Kina slutade vid freden i april 1895 med stor seger för det nederlagstippade Japan. Formosa avträdes till Japan. Kina betalar ett stort krigsskadestånd.

Sverige

Några stora frågor dominerar samhällsdebatten i Sverige. En är rösträttsfrågan som diskuteras livligt hela 1890-talet. En annan är värnpliktsfrågan, där viktiga beslut fattas 1893 som innebär att riksdagen beslutar om gradvis avskaffande av indelningsverket och de gamla jordskatterna. I stället förlängs värnplikten till 90 dagars utbildning för alla.

För Östersund innebär det nya försvarssystemet att Norrlands Artilleriregemente anläggs åren 1892-1895 (jfr dagens satsning på ATS, Artilleriregementets tillkomst var en minst lika stor förändring i staden).

Andra frågor man diskuterar är arbetarrörelsens krav på 8 timmars arbetsdag, som kraftigt fördöms i konservativa kretsar och säkert också av många

bönder, och Amerikaemigrationen, som pågår som bäst. Vi kan också erinra oss att Skansen invigdes år 1891.

Sven Hedin har i maj 1895 kommit tillrätta på upptäcktsfärd i Asien. Han har varit försvunnen och man har trott att han har förgåtts i ödemarken.

Sommaren 1895 pågår också en stor diskussion om unionen med Norge. Många menar att frågan måste lösas med krig. Man kan inte acceptera Norges uppstudsighet, (om ni vill diskutera denna fråga, läs gängse historiska översiktsverk).

Hos bönderna blandas tillfredsställelse över att grundskatterna nu försvinner med motvilja mot övningstidens längd och rädsla för militärvälde.

Tre viktiga frågor av direkt betydelse för Jämtland är följande:

1. Skogsbolagen. I norra Sverige inklusive Dalarna började man under 1890-talet agitera mot den proletarisering av bönderna som skedde, när skogsbolagen köpte gårdarna och fick ett dominerande inflytande i kommunerna. Denna utveckling tog fart efter slutet av 1880-talet, då möjligheten att förvärva avverkningsrätter begränsades till 20 år. Opinionen ville förbjuda fortsatta bolagsköp. Uppköpare var aktiva också inom själva Storsjöbygden.
   Läs: Stadling: Vår irländska fråga.
   Under 1894 års riksdag hade Petrus Norberg i Bruksvallarna hållit ett brandtal i andra kammaren med krav på bolagsskogarnas omvandling till allmänningar. Man hade haft en stor inledande framgång genom att riksdagen beslöt tillsätta en utredning om de påstådda missförhållandena. Med spänning avvaktas fortsättningen.

   Vid samma riksdag skedde en viktig förändring genom att partisystemet förändrades. Gamla och nya lantmannapartiet, som splittrats på frihandelsfrågan (se nedan) återförenades i januari 1895 till ett parti. De långvariga motsättningarna kring frihandeln var nu snart historia. De mera radikala grupperna bildade då i april 1895 ett folkparti med bl a rösträtts- och nykterhetsfrågor på programmet. En av grundarna och ledarna för det nya partiet är Jöns Bromé i Billsta i Hackås. Han är också en av dem som är verksamma i de skogspolitiska frågorna. (Bromé är Olof Jonssons kompanjon, bl a bildade de gemensamt Näs och Hackås brandstodsbolag 1871, med kontor i Näsgårdens övervåning).

2. Nykterhetsfrågan. Ingen annanstans var nykterhetsrörelsen så stark som i Östersund och Jämtland. Godtemplarna dominerar alltmer det politiska livet och hela samhället. Men starka krafter kämpade ännu emot deras budskap, eller knorrade i tysthet. Nära Näs bor en av ledarna för länets godtemplarrörelse, bonden Anders Mattsson i Salom, Hackås (f. 1856).

3. Frihandeln och jordbrukets omdaning. Under 1880-talet översvämmades den svenska marknaden av billig rysk och amerikansk spannmål. Detta ledde till en kris inom det svenska jordbruket, och i de stora jordbruksbygderna i södra Sverige restes krav på skyddstullar. Mot protektionisterna stod frihandlare, dels i städerna, dels i norra Sverige (ungefär = fäbodområdet), där man såg hur tillgången på billig spannmål efter dåliga år nu skulle säkras. Befriade från tvånget att odla spannmål skulle jordbruket kunna omläggas till mjölk- och köttproduktion och jorden

utnyttjas bättre. Just vintern 1895 har frihandlarna råkat ut för ett bakslag genom att riksdagen har beslutat om en kraftig ökning av tullarna på importerad brödsäd (vete och råg).

I Sverige har man just invigt den första järnvägen i hela världen, som drivs med elektrisk energi, mycket märkvärdigt (sträckan Stockholm Ö station - Djursholm).

Jämtland

Landshövding är friherre John Ericson. En viktig person i länet är också kronolänsman Victor Behm. Behm är granne med Ol' Jons i Ålsta och ordförande i kommunalstämman. Vad man kan tala om är t ex följande:

- mycket luftgäster kommer till länet för att vårda sin hälsa, bl a i Ytteråns hälsobrunn.
- telefon finns i Östersund sedan 1883. År 1894 har det lokala telefonnätet övertagits av telegrafverket och anknutits till rikstelefonnätet.
- nya läroverket är under uppförande, och en ny flickskolebyggnad har just blivit färdig.
- sulfitfabriken i Järpen är igång sedan 1886.
- Hissmofors AB har 1894-96 byggt ut Hissmoforsen för att ta vara på energin från den.
- jordbrukets omdaning, som man säkert talar mycket om, är i stort sett avslutad. Vallodlingen har senare utsträckning.
- en stor diskussion pågår om älgjakten. Många vill förbjuda den, eftersom älgen hotar att bli utrotad. Några år på 1880-talet rådde förbud.
- stor diskussion råder också om hästraser, mellan sådana som vill föräda den gamla jämtlandsrasen, och andra som vill importera tunga hästar söderifrån, t ex Clydesdale.
- stora insatser görs för fiskodling (se Hushållningssällskapets och Landstingets jubileumsböcker).
- en ny Litsbro har blivit färdig 1894 och en ny Frösöbro har påbörjats just i år, 1895. Den beräknas vara klar 1897.

Beträffande läget i Jämtland 1895 bör alla som agerar i gården läsa Jämtlandsboken, sid 187-214 alt. 219.

Kungafamiljen

Observera att kungafamiljens födelse- och namnsdagar är mycket viktiga.

Oscar II, född 21/1 1829, i sin ungdom varit sjöofficer. Konung sedan 1872.

Drottning Sofia, född 9/7 1836. Drottningen är sjuklig, religiös och sysslar mycket med välgörenhet. Bl a har hon (1889) anlagt Sofiahemmet, landets första utbildningsanstalt för sjuksköterskor.

Barn:

Kronprins Gustaf, hertig av Värmland, född 16/6 1858. Gift med Viktoria av Baden, född 7/8 1862.

Oscar, prins Bernadotte sedan 1888, då han gifte sig med Ebba Munck och förlorade sin kungliga rang.

Karl, hertig av Västergötland, "Blå prinsen", född 1861.

Eugen, hertig av Närke, född 1/8 1865, lär måla tavlor.

Kronprins Gustafs barn:

Gustav Adolf, hertig av Skåne, född 11/11 1882.

Vilhelm, hertig av Sörmland, född 17/6 1884.

Erik, hertig av Västmanland, född 20/4 1889.

Till kungafamiljen hör också änkehertiginnan av Dalarna, prinsessan Teresia (änka efter prins August, en av Oscar II:s bröder).

Andra personer i Sverige, som man bör känna till:

Ärkebiskop Anton Niklas Sundberg, handlingskraftig och stark, konservativ, har nu varit ärkebiskop i 25 år. Känd för att inte säga nej till starka drycker och t o m bruka svordomar, men man ser ändå på honom med stor vördnad och t o m fruktan.

Biskop i Härnösand är: Martin Johansson

BARN

Perioden från ca 1880-1900 är en övergångstid då många traditioner förändrades hos befolkningen. Detta innebar att man i vissa hem hade övergått till nya seder höll man i andra hem fast vid det gamla. Det märks t ex i sättet att sköta småbarn. Före 1800 lindades hela barnet i ungefär två veckor, sedan lindades barnen endast till hälften. Man använde också bomull i högre utsträckning t ex i manteln.

Småbarnen låg i vaggan och om natten ofta i föräldrarnas säng. De sköttes ofta av gommor, men trots detta var banden till modern starka medan fadern inte tog del i deras skötsel. Barnen ammades länge. Extramat lagades sällan till barnen, de äldre tuggade födan åt dem. Som tröst brukade man ge barnen "tussen" en lapp med inknutet tuggat bröd och ev socker. Uppgifter finns om att den doppades i brännvin, men dessa är oftast hörsägner och man bör inte sätta alltför stor tillit till dem.

När barnen växt ur lindorna, d v s ungefär när de inte längre behövde blöjor övergick de till att vara koltbarn. De hade stor frihet. Det ansågs grymt att slå barn, närmast suspekt, i värsta fall låste man in dem i ett skjul eller i fähuset. Det var vanligt att man band fast en skälla på ryggen på barnet för att veta var det höll till. Barnen skulla vara vakna och pigga men tillbakadragna mot främlingar.

Barnen deltog mycket tidigt i arbetet men på frivillig grund och mest på lek. De gick klädda i kolt till de var ca 7 år. Under slutet av 1800-talet var barnen inte klädda i kolt ("koft") men samma regler gällde. När pojkarna kunde köra, slöjda ett yxskaft och hade läst ut katekesen fick de övergå från koltbarn till halvväxting. Flickorna skulle kunna spinna till grovt inslag, mjölka en lösmjölkad ko och ha läst ut katekesen. Innehållet varierar men nivån på uppgifterna är densamma. Halvväxtingen arbetade som sytpiga (barnpiga) eller getare (vallhjon) samt hjälpte till hemma. Halvväxtingen hade nästan lika stort (litet) inflytande som de vuxna barnen. Men de fick inte gå på lekstugor eller gå utpå. De skulle stå och äta. Först efter konfirmationen fick de de vuxnas dräkt och fick sitta vid matbordet. Flickorna brukade ligga i fähuset från ungefär 15-16 års ålder, pojkarna blev vuxna senare. Giftasvuxna vid några och tjugo. När ungdomarna gått och läst betalades full lön och krävdes full arbetsbörda. Generellt var barnuppfostran i Jämtland mild. Man var inte heller särskilt religiös vilket anses vara en orsak till detta. Men barnen måste lära sig allt arbete som kunde förekomma på gården, också arbeten som de inte förväntades utföra måste de kunna. Man strävade efter att utbilda dem till allsidighet och mångkunnighet och utbildningstiden var lång.

BOSKAPSSKÖTSEL

Boskapsskötseln har numera blivit gårdens viktigaste näring. Spannmålsodlingen har minskat i betydelse (se inledningen ÅRET 1895). En marknad för mejeriprodukter har uppstått genom järnvägskommunikationerna, genom Östersunds tillväxt, och genom uppkomsten av folkgrupper utan egna jordbruk. Ny mejeriteknik (bl a separatorn) ökar möjligheterna till produktion av smör och ost i stora kvantiteter (Egervärn 1975 s 27).

Näs mejeriförening bildades 1884. Mejeri uppfördes i Grönviken. Föreningen hade i början 23 andelsägare. 1887 ifrågasattes om mejerirörelsen skulle inställas under vintern p g a foderbrist, höskröden hade slagit nästan helt fel. Även efter goda skördeår kom frågan upp. 1889 beslutade man inrätta ett messmörssjuderi. 1891 arrenderade man ut rörelsen. 1892 diskuterade man om den skulle upphöra. 1893 diskuterades behovet av reparationer på ångpannan, vattenledningen, stenfaten, drivningen av huset, fyllningen av inre taket m m. 1895 väcktes förslag om att uppföra ett körhus till vandringen, stall och vedbod. Det beslutades att varje medlem skulle köra dit 6 tunnor sand och anskaffa 2 famnar ved. I år har det också överenskommits att mejerskan Karolina Nilsson ska kvarstanna och sköta mejeriet. För det får hon 30 kronor.

Ökat intresse för kornas avkastning har lett till bättre utfodring och ett begynnande avelsarbete. Förr odlade man huvudsakligen spannmål och hade dessemellan träda. Hö togs på ängar och myrar, och räckte bara till en mycket knapp utfodring - detta kommer alla ihåg, förändringar kom först under 1870-1880-talen. Numera är hö (timotej, klöver) den dominerande grödan och odlas på större delen av åkerarealen, samtidigt som denna ökats genom omvandling av äng till åker och utdikning av myrmark runt byn (om detta, se JORDBRUK). Foder, spannmål, foderrotfrukter och blandsäd är andra inslag i den förbättrade utfodringen. Men man minns ännu hur man förr när farfar var barn, försökte föda så många djur som möjligt under vintern på halm och starrhö. På den tiden var möjligheterna att sälja levande djur på sensommaren den viktigaste inkomstkällan. Än i dag kommer varje höst kreaturshandlare, som drar runt i bygden och köper kor och ungdjur för försäljning i kustlandskapen. Logi, bete och mjölkning betalar de genom att lämna mjölken i gården där man rastat.

Den tidigare viktiga fåraveln har minskat i betydelse, och antalet getter har minskat till några få. I centrum står korna. Sedan slutet av 1880-talet har man alltmer fått in för att återupprätta den inhemska fjällrasen, som fanns när farfar var ung, men som senare trängts tillbaka genom import och uppblandning med kor och tjurar av främmande raser, allgauer, ayrshire, shorthorn. Resultatet har blivit större kor med bättre köttillväxt, men knappast mera mjölk. De nya raserna är dessutom känsligare för sjukdomar (tuberkulos!).

Under ledning av länsagronomen J F Broman på Hushållningssällskapet sätter man nu fjällkon i centrum. Till rasens förtjänster hör härdighet och förnöjsamhet med förmåga att producera mycket och fet mjölk även med mindre kraftig utfodring, god fruktsamhet, rörlighet och livlighet.

TÄNK PÅ ATT DETTA ÄR SAKER SOM MAN DISKUTERAR ALLMÄNT OCH ENGAGERAT - för och emot!

I slutet av 1880-talet har man börjat med årliga boskapspremieringar, och det är bestämt att 1895 är sista året som andra djur än sådana av oblandad fjällras får premieras i Jämtland. Men på många gårdar finns fortfarande korsningsdjur, med horn, bruna, fläckiga. De flesta gårdar har egen oxe (=tjur).

Avkastningen per ko är i snitt kanske 1.200 liter/år. Enstaka kor kan mjölka över 2.000 liter. Fetthalten brukar vara 3,5% men kan på fjällbetet nå över 4,5% (fjällrasen är känd för sin höga fetthalt). Detta betyder att dagsmjölken även för nykalvade kor sällan överstiger 10 liter.

Tänk på att gården helt och hållet sköts av kvinnorna. En karl befattar sig inte med mjölkning, bara hästarna är karlgöra.

Man behåller korna länge. En bra ko kan inte sällan få leva i 16-20 år, eller så länge hon tar sig med kalv. Relativt få av kvigorna behålles därför. Man eftersträvar att korna ska kalva på hösten, förjulskalvare. Men eftersom det är lättare att få djuren fruktsamma på betet blir det många vårkalvare också.

Ett annat ämne som diskuteras med stor hetta och stort engagemang är hästaveln. Även här rör det sig om huruvida man ska behålla och förädla den inhemska jämthästen (d v s den vi i dag kallar nordsvenska hästen) eller om man ska importera hästar av tyngre, utländska raser (ex ardenner). Företrädare för de olika riktningarna är oerhört engagerade i att förespråka sin åsikt, men än är kampen oavgjord. Känd företrädare för korsningsaveln är Olof Nilsson i Torsta, Ås, vars clydesdalehingst Caesar är mycket känd och får många ston. Anledningen till diskussionen är att tyngre hästar behövs dels i skogen, dels i jordbruket, där nya maskiner kommer i bruk. Förespråkarna för jämthästen menar att man genom utveckling av den inhemska rasen ska få fram hästar med de tyngre rasernas massa, men med jämthästens livligare lynne och större rörlighet. Ännu har inte ens stambokföring av inhemska hästar kommit i gång.

Parallellt med detta pågår för fullt den gamla jämtländska hästhandeln, man köper i Norge och säljer i de svenska landskapen, öster- och söderut. (Det som kallas jämthästen är till större delen grundat på norskt blod det också). Det är inte bara tunga hästar som står högt i ropet. Snabba hästar för transport och för tävlingar är också eftersökta och en specialitet i den jämtska hästhandeln. Årliga travtävlingar hålls sedan gammalt på Storsjöns is under marsmarknaden, men i år, 1895, blev de inställda.

Litt: SR:s koartikel (gör om t littcitat), Egervärn, Boskapsskötsel, mejerihantering och vallodling 1865-1900, C-uppsats 1975, samt artiklar av J F Broman och J Kardell i Hushållningssällskapets jubileumsskrift 1917.

Lämpligt kan vara att Näsgårdens invånare i ko- och hästfrågan lidelsefullt tar de inhemska rasernas parti.

Demografiska uppgifter

Under perioden 1881-85 ökade länets befolkning med 11,3%.
Under femårsperioden 1886-90 med 7,3% och under följande femårsperiod 1891-95 med 3,8%.

Den totala folkmängden uppgick 31/12 1891 till 100.455 invånare, varav i Östersund fanns 5.333 invånare.
31/12 1895 uppgick den totala folkmängden till 104.259 invånare, varav i Östersund fanns 6.255 invånare.

Under åren 1886-90 utvandrade till främmande land 2.663 personer.
Under följande femårsperiod 1891-95 utvandrade 3.665 personer, dvs en ökning med drygt 37% i förhållande till föregående period.
Bland dessa senare emigranter fanns 1.442 män, 1.074 kvinnor och 1.149 barn.

vilken?

Under samma tidsperiod invandrade samtidigt 471 personer.

Antalet födda år 1895 uppgick till 3.175, en siffra som inte avviker påtagligt från de föregående åren. Antalet döda var samtidigt 1.534, en förhållandevis låg siffra.
År 1892 dog 2.000 personer i länet.

Samtalsämne:

1894 fick Östersund ett inflyttningsöverskott på 388 personer, i samband med att Norrlands artilleriregemente förlades till staden.

Befolkningen i Näs uppgick år 1890 till 1.162 personer.
År 1895 till 1.135, en minskning med 2,3%.

Från Näs flyttade år 1895 endast en kvinna till främmande land, samtidigt som en man flyttade till Näs.

År 1892 var utflyttningen från socknen den största under hela perioden 1886-95, då elva män, två kvinnor och tre barn flyttade.

Utflyttningen från Näs var låg i förhållande till på andra håll i länet.

DYGNSRYTM

Under den hektiska sommartiden med slåtterarbete sov man inte många timmar. Arbetsdagen började vid 5-6-tiden på morgonen och pågick till framåt 9 på kvällen. Mer än 5 timmar sov man sällan på sommaren.

I Frostviken sa man att innan man fick sig något till livs på morgonen skulle man slå ett halvt lass stackslätt (ett stackslätt = ett myrflak som ger hö till en stack).

Det innebär att man fick arbeta på fastande mage till framåt 9-tiden på dagen.

På många håll berättas att det inte var så noga med var man hade sin sovplats. Flickorna sov sommartid på jäll'n i ladugården, barn och hjälpfolk kunde sova på bänkar, golv eller var man kom åt att bre ut sin fäll. Gårdsfolket hade ibland sina sängar placerade i loftsbyggningen men vanligast i huvudbyggnaden. Högman berättar att barn och drängar sov i morföräldrarnas loft, även på vintern.

Klocka hade man inte alltid. I stället såg man ut olika "solmärken". Så solen sken in på ett visst bänkben var det dags att stiga upp. I fönstersmygen kunde man karva in en rits som sammanföll med fönsterpostens skuggkant när klockan var 12.

JÄMTLANDS LÄNS MUSEUM
Kjell Hansen/Evl

TID

Livet i det traditionella bondesamhället kan ses som bestående av ständigt återkommande perioder av arbete och vila. Arbetsrytmen var cyklisk, samma perioder av arbete/vila återkom år efter år med samma innehåll. Man tog sikte på framtiden genom att titta sig över axeln. Rytmen markerades av årsfesterna. Kalendern, årsräkning o s v var underordnat. (Inte ovanligt att man bara visste ungefär hur gammal man var/hur många år man levat).

Möjligtvis kan man se det gamla bondesamhällets invånares syn på arbetet som fortfarande präglat av den bibliska uppfattningen - att arbetet var en följd av arvssynden.

OBS: Kyrkans unilineära tid (alltså tid där den ena stunden aldrig upprepar någon föregående - i motsats till den cykliska där varje stund är en upprepning av någon föregående) var också av betydelse för böndernas tidsuppfattning.

Under slutet av 1800-talet börjar en ny tid att göra sig gällande. Världsbilden börjar förankras i framtiden - framtidshoppet blir vägledande för folks uppfattning av världen. Folkrörelserna ska ta folk med sig in i framtiden. Klockor och almanackor mäter hur tiden flyter fram. Om hoppet står till framtiden kan framtiden inte vara en upprepning av det förgångna.

Tidsuppfattning övergår från cyklisk till lineär. Det blir förnuftigt att göra investeringar och moderniseringar: De gör att man kan få det bättre i fram-tiden.

FOLKRÖRELSER

De tidigaste folkrörelserna var frikyrkorna. I Näs socken grundades en baptistförsamling 1857. I Jämtlands län var det EFS, SMF och baptisterna som var de tre starkaste frikyrkorna.

Sahlberg har träffande beskrivit frikyrkligheten under 1800-talet som en "myndiggörelseprocess". Detta innebär att förutom de mer teologiska oenigheterna så handlade det mycket om en strävan mot folkligt inflytande gentemot prästerskapets makt.

Allmänt kan man säga att frikyrkoförsamlingen ställde högre krav på engagemang och medverkan från medlemmarna än vad statskyrkan gjorde. Det är t ex alltid tal om att man blir "frälst" när man går med i en frikyrka - alltså ett personligt val, som innebär ett brott mot det mer konventionella kristenlivet. Å andra sidan var frikyrkorna så pass välintegrerade i samhället/bygderna att de ofta framstod som alternativ till kyrkan för de som bodde väsentligt närmare den frikyrkliga lokalen än kyrkan. Oftast låg frikyrkorna i andra byar än kyrkbyarna. Under 1800-talets slut växer fri-kyrkorna - framför allt baptisterna och waldenströmmarna.

Den kyrkliga väckelsen började växa upp kring den unge adjunkten Valfrid Borgström i Oviken. Hans son Gustav Edvall drogs med i väckelsen, efter präststudier i Uppsala blev han baptist och prästvigde sig således inte. Han lät döpa sig i Kullstaberg i Näs socken år 1858. Näs baptistförsamling bildades sannolikt 1858 av torparen Per Persson från Åsan. Kurorten Kullstaberg låg i närheten. Den hade grundats 1855 av Edvall och var ett sommarcentrum för baptisterna långt in på 1860-talet. Ekonomin var emellertid inte den bästa och 1860 lät Edvall prästviga sig. 1880 hade församlingen 54 medlemmar.

Baptisterna vann i allmänhet anhängare där den lågkyrkliga förnyelsen inte hade trängt igenom och där prästernas andliga karaktär inte var den bästa. I första hand var det i bygder där det kyrkliga medvetandet inte var så högt, som utbyarna där kyrkobesöken och prästernas besök inte var så täta.

Mellan kyrkbygden och socknens utbyar fanns ett visst rivalitetstänkande som kan uttryckas så att medan kyrkbygdsbönderna höll på kyrkan så höll folket i utbyarna på frikyrkan. Det var oftast småbönder, torpare och drängar som blev anhängare.

I Ålsta fanns en IOGT-loge: nr 318 Lyran. Logen grundades 1883. Samma år grundades i socknen också en annan loge - nr 501 Vega. Denna loge lades ned redan 1891.

Dessa två loger tillkom således i den första våg av nykterhetsväckelse som svepte över länet.

Förutom baptisterna och nykterhetslogerna fanns inga i dag kända ideella föreningar i Näsbygden. *

Någon skytteförening är inte känd från socknen. Annars är det en föreningstyp som växer snabbt under 1890-talet. Vid slutet av 1895 fanns i länet 51 skytteföreningar med 2.176 medlemmar. Fler än i något annat län i riket.

Skidåkning är den största idrotten. Men inga idrottsföreningar är kända från Näs socken vid den här tiden.

Något av myndigheternas inställning till de nya folkrörelserna framskymtar i landshövdingens femårsberättelser. I berättelsen för 1891-95 klagar landshövdingen över att logerna vill göra sitt inflytande gällande även på områden som ligger utanför deras egentliga verksamhetsfält. Bl a i samband med allmänna val har det spelat roll om kandidaten varit nykterist. Men han påpekar också: "..... lärer det dock icke kunna bestridas, att ordens arbete för befrämjande af nykterhet och ett förädlande samlif varit till stort gagn, och då den inom sig innesluter mycket af befolkningens bästa element, torde den förhoppningen vara berättigad, att dess verksamhet skall komma att ledas i rätta spår och för länet bära goda frukter."

---

* Näs mejeriaktiebolag i Grönviken bildades 1884. Gick 1892 upp i det då bildade Näs mejeribolag.

JÄMTLANDS LÄNS MUSEUM
Kjell Hansen/Evl

FÖRENINGAR

Näs Ynglingaförening bildades 1871. Stadgarna gillades och antogs 1 maj 1871. Föreningen hade till syfte att befordra enighet och gott förstånd mellan medlemmarna, att ömsesidigt bidraga till upplysnings och nyttiga kunskapers spridande till gemensam såväl moralisk som intellektuell, som ekonomisk utveckling och förkovran.

Man ville befordra sparsamhet. Medlem insatte 50 öre i månaden tills beloppet uppgick till 100 kronor. Föreningen ägde sångkör, lånbibliotek och skolanstalt.

Nykterhetsföreningen 318 Lyran bildades 1882. De hade sina logemöten där Fåkers Värdshus nu ligger. 1901-03 byggdes ordenshuset Lyran.

Mejeriföreningen bildades 1884. Det beslöts vid första mötet att mejerilokal skulle uppföras i Grönviken under nästkommande sommar. Året efter beslöts att 3 % utdelning ska utbetalas till de 23 aktieägare som vid årets början inbetalt sina aktier. 1887 ifrågasätts för första gången om mejerirörelsen ska inställas under vintern p g a foderbrist. Det beslutades att rörelsen skulle fortsätta, men redan nästa år inställdes verksamheten under vintern. Denna fråga upprepas sedan i stort sett varje år. 1889 beslöts att inrätta ett messmörssjuderi. 1891 beslöts att bortarrendera rörelsen till enskild person. 1892 diskuterades om rörelsen skulle upphöra. 1893 framställdes nödvändigheten av att vidtaga nödiga reparationer av ångpannan, vattenledningen, stenfaten, drivningen av huset, fyllningen på inre taket m m. 1895 väcktes förslag om att uppföra ett körhus till vandringen, stall och vedbod. Beslutades att varje medlem skulle köra dit 6 tunnor sand samt anskaffa 2 famnar ved. Samma år blev det överenskommet att mejerskan Karolina Nilsson skulle kvarstanna och sköta mejeriet. Hon fick för det 30 kr.

Baptistförsamlingen i Näs grundlades sannolikt 1858.

Kyrkliga ungdomsföreningen uppstod sannolikt p g a att prosten Edström under sin långa sjukdomsperiod hade många unga hjälppräster. Någon av dem kan ha varit initiativtagare till föreningen.

JÄMTLANDS LÄNS MUSEUM

Kjell Hansen/Evl

HANDEL, LANTHANDEL

Gårdfarihandeln florerar vid den här tiden. Detta till trots för att bara ett litet antal handlare har tillstånd att bedriva gårdfarihandel. År 1896 hade 16 handlare i länet sådant tillstånd. År 1900 var det bara 10.

Polismyndigheterna hade svårt att gripa in (klagar landshövdingen i sin femårsberättelse 1896-1900) eftersom man inte får ta varorna i beslag som säkerhet för böterna. Som det nu är, underlåter den som driver olaglig gårdfarihandel bara att hörsamma stämningen. Eftersom han vandrar omkring över stora områden är det sedan nästan omöjligt att få tag på handlarn.

Näringsfrihetsförordningen kom 1864. Den släppte i princip fria möjligheterna att bedriva lanthandel. Tidigare hade bara borgare från någon stad kunnat bedriva handel (bodhandel).

Antalet som bedrev handel ökade snabbt.

I jordbruksbygderna var det länge mycket glest mellan handelsbodarna (i motsats till skogsbygderna, där de många avverkarna gav ett gott kundunderlag och tätare mellan handelsbodarna). I jordbruksbygderna var nog befolkningen i stor grad självförsörjda, vilket medförde att handelsbodarna behövde ett stort kundunderlag.

Från början var de flesta handelsmän förankrade i jordbruket. Det var vanligt att en far hjälpte någon son att komma i gång. Firman inregistrerades då i den blivande handelsmannens (sonens) namn med tillägget "och Co". I början var de alltså kompanjoner ("Co") men sedan drog sig fadern ur.

Handelsmannen - och framför allt de utsocknes - började under 1800-talets slut att visa att de hade (ansåg sig ha) högre social rang än de vanliga byborna. T ex använde de krage och uppförde sig "belevat".

Med kreditgivning kom de också till att inta en reell maktposition i bygdesamhället. Kring sekelskiftet kan man säga att handelsmannen i rang stod näst efter präst och länsman.

I Näs socken tillkom diversehandlar 1866 och 1869. År 1885 fanns fyra handelsbodar i socknen.

Handlare:
Anders Johansson i Wij
Nils Persson Stjernström i Ålsta
Eric Olof Byström i Bjerme.

JÄMTLANDS LÄNS MUSEUM
UO/MBH

INREDNING

Seden att alla sov i samma rum övergavs alltmer. Husen byggs nu med ordentliga trossbottnar och modernare eldstäder, kakelugnar och vedkaminer. Man eldar upp flera rum och utnyttjar hela huset.

Nyheter sedan ett par decennier:

Innanfönster, gardiner, krukväxter, papp och tapeter på väggarna, järnspisar, väggfast inredning ersätts med lösa möbler i björk och furu, man anlitar snickerifabriker och snickare i stället för att göra möblerna själva. Stoppade möbler är sedan 1800-talets mitt högsta mode. (Spiralfjädrar, förutsättningarna för dessa möbler "uppfanns" ca 1850).

Inredningen präglas av en lust att pryda och ornera. Tidigare epokers stilar tas upp igen, blandas och sammansmältes. Hemmen formligen draperas i tyg och pyntas med prydnadssaker. Typmöbler är anknienen. Tapeter är billigt och man tapetserar om ofta. Ljus fås från fotogenlampor. Ofta läggs en s k vit lysduk på bordet under lampan så att ljuset får reflektera. Annars hålls färgskalan i mättade mörka färger.

Krukväxter - palmer, rumsgran, nerium, pelagonia, asparagus är exempel på vanliga växter.

NÄSGÅRDEN 1895
HÄLSNINGS- OCH TILLTALSORD

Man skulle alltid hälsa när man mötte någon ute, även om man inte kände personen ifråga. Man sade goddag, flickorna neg och pojkarna tog av mössan och bockade. Äldre personer tilltalades aldrig med Du, utan Dâ (ni på jämska), tant och farbror. Inte ens föräldrarna fick duas utan gängse tilltalsord var dâ, mamma eller pappa.

När man kom på besök i en gård knackade man ordentligt på köksdörren och väntade tills någon av gårdsfolket ropat "kom in". Man hälsade goddag och blev stående vid dörren tills man bjudits stiga in och sätta sig. "Jaså, ere du som e ut å går? Kom in å sitt". Kökssoffan eller en stol stod ofta i anslutning till köksdörren och där satte man sig. Så småningom kunde man bli bjuden fram till bordet för att få en kaffetår, "Sätt dâ me bolán å dreck kaffe". (Kaffepannan stod alltid på spisen, så det var en lätt procedur att ställa fram kaffe och uppskuret vetebröd eller skorpor, ibland kakor.) Barnen fick ofta saft eller mjölk i st f kaffe, om inte annat fick barnet en liten hög med bröd framför sig på bordet. Sedan kunde samtalet börja.

Barnen fick ofta springa små ärenden, som man uträttade direkt vid dörren utan att sitta ner. Man kom t ex med en burk i handen för att få "tjätte" till ny tjockmjölk, man skulle låna något eller bara hälsa något från föräldrarna. Det finns säkert ingen som vuxit upp på Jämtlands landsbygd som inte som liten blivit skickad till granngården för att låna "rumpdraget" (practical joke). Sedan var det upp till den vuxne som tagit emot budet att se till att barnet kom hem med <u>något</u> i handen, helst något riktigt dråpligt.

Tänk på att telefonen inte var allmän utan barnen fick fungera som budbärare mellan gårdarna..

Barnen uppfostrades till att ö h t inte prata med äldre besökare annat än på direkt tilltal, men man satt gärna med och lyssnade på de äldre. Kom någon på besök var det vanligt att hela familjen visade artigheten att komma och hälsa och ägna den besökande en stund. Barn och ungdom var lärda att alltid visa äldre människor stor respekt i både tal och sätt (samma seder ser man f ö än i dag hos t ex samerna).

Man tog inte ofta i hand, bara om det kom långväga och fint främmande. Handslaget var mera en juridisk handling. Man avslutade ett avtal eller ett köp med att ta varandra i hand.

JÄMTLANDS LÄNS MUSEUM
Hans Rengman

JORDBRUKET I NÄS UNDER SENT 1800-TAL

Ålsta m fl byar saknar husbehovsskog. Socknen består mest av skogbundet backland, späckat av större och mindre myr och floland. En del svedjebruk tycks förekomma. Laga skifte är genomfört i Ålsta och nästan hela socknen i övrigt.

Åkerbruk

Efter hushållningssällskapets propaganda och med förutsättningar till ett mer lönande jordbruk kommer även nya odlingsformer att provas. Det gamla systemet med tvåskifte, dvs åker med spannmålsodling på halva arealen och träda på den andra halvan som tycks ha varit vanligt ända fram mot slutet av 1800-talet ersätts nu av mer moderna odlingsföljder som enligt komplicerade system växlar spannmål, vallodling, övriga grödor och träda i omlopp om ca sju år.

Tidigare har hö främst bärgats från utmarkslåtter på myrar och sämre marker år efter år. Nu blir trädan slåttervall och även uppodling av ängsmark som förr använts till bete samt ren nyodling bidrar till en foderväxtökning och en kraftig ökning av höarealen under 1890-talet. Samma period kännetecknas även av täckdiknings- och vattenavledningsprojekt.

Ca 3/4 av odlad areal nyttjas till foderväxter.

Höstrågen gav 6-8 kornet, korn 5-7 kornet, havre 5-6 kornet men blev ofta ej mogen eller upptogs till grönfoder. Blandsäden gav 4-6 kornet och ärtor 3-7 som brukas främst till grönfoder.

Sädesskörden är inte alltid tillräcklig för eget bruk.

Hö av varierande mängd. Gräsvallarna ligger ofta så länge de ger något, vanligen 5-6 år. Klöver och timotej dyker upp i berättelser från sent 1880-tal.

Potatis ger 1-10 gånger men är av mycket olika beskaffenhet.

Rotfrukter odlas i ringa omfattning.

Lin, hampa, bönor, vicker, bovete och raps odlas ej.

En mäling var ett dagsverke vid skörden. (=14 famnar = 42 alnar i fyrkant = ca 25x25 m).

Missväxt

Missväxt av större mått var det främst åren 1864-65 samt i högre grad 1867. Generellt tycks det som om spannmålet alltid drabbades hårdare än höskörden. 1887-89 är dock missväxtår för gräs.

Även 1885 och 1892 var allvarliga missväxtår men de lindrades något genom möjligheten att med hjälp av tvärbanan frakta hit säd från andra regioner. 1890 kallades för ett grönår.

En ny tid - en ny syn

Under 1870-talet kom det stora uppsvinget för skogsbolagen och deras möjlighet att utnyttja de jämtländska skogarna genom att bl a köpa avverkningsrätter och flottningsrätter.
Bönderna fick arbete med att rensa flottleder och ställa iordning vattendragen. Hit lockades också en mängd värmlänningar, dalkarlar och hälsingar. Under denna tid ökades trycket på bönderna då det gäller mjölkprodukter till avsalu.

Samma period, fram mot sekelskiftet kännetecknas även av Östersunds framväxt som stad med en mycket större marknad än förut.

Maskinellt och i form av idéer har det nya jordbruket redan funnits i Jämtland i flera decennier. Hushållningssällskapet bedriver en stor propaganda med belöningar, lantbruksmöten, friplatser vid skolor m m och man driver även på för att få en egen lantmannaskola. Ope lantbruksskola kommer till på 1860-talet, och 60-talet blir lantbruksmötenas årtionde. Det tycks dock som det är under 80 och 90 talen (och ännu mer under 1900-talet) som idéerna når allmänheten. Detta ger bönderna en orsak att anamma alla de idéer som Hushållningssällskapet relativt fruktlöst propagerat för ända från mitten av 1800-talet, och självhushållet ger vika för en marknadsanpassad kapitalistisk syn på jordbruk och boskapsskötsel.

Under 1880-talet växer även fram en frökontrollanstalt.

Direktör J F Broman på Ope fungerade till 1897 som länsagronom och publicerade bl a resultat av frökontrollen och förbättrade på så vis kvaliteten.

1895 började prover att tas på de konstgödningsämnen som såldes i staden och en ny tid anas även här.

Gödseln kördes tidigare ut på vinterföret och lades i högar. Högarna drogs ut på våren och slogs sönder. Endast under dessa kan effekten ha varit tillfredsställande.

Mejerier

1868-72 bildades bymejerier i flera socknar, bl a i Näs, genom Hushållningssällskapets medverkan och snart fanns ca 100 bymejerier i länet. Dessa förde dock en tynande tillvaro på många håll. I Näs bildades 1883 Näs mejeriaktiebolag med drift i det gamla bymejeriet. 1885 anlades ett nytt mejeri i Grönviken. 1888-89 inställdes verksamheten pga råvarubrist. Samma åtgärd övervägdes 1891, detta år pga dålig tillgång på foder. Bolaget trädde i likvidation 1892. Samma år bildades Näs mejeribolag med gemensam ansvarighet och ett kapital på 3.000 kr fördelat på 22 lotter. Från 1897 arrenderades mejeriet av dess disponent Aron Pettersson helt i egen regi. Kapitalbrist och låg invägning var mejeriernas stora problem. Den låga invägningen berodde främst på problem med långa transporter med häst, fäbodväsendet som under sommaren drastiskt minskar råvarutillgången samt svältfödningen som får samma verkan vintertid. När mejerierna får fotfäste innebär detta en kraftig stöt mot såväl fäboddrift som svältfödning. En del mejerier satsade dock stort. Lockne hade stora leveransåtaganden till Östersund och den nya kundkretsen där samt ostförsäljning över stora delar av Sverige. De hade dock problem att klara leveranserna tidvis och fick t ex år 1892 köpa mjölk från Näs för att hålla sina löften.

KLÄDEDRÄKT

Näsgården 1895

Det är nu åtminstone 50 år sedan man lade av det folkliga dräktskick som senare kom att kallas "folkdräkt". Här i Näs klär man sig, liksom på andra håll i länet, efter gängse mode. Kvinnorna bär klänning, kjol och blus, kappa när det är kallt. Förkläde har man som skydd, men aldrig till fint. Äldre kvinnor bär kringhuvudplägg och stycke, men detta bruk är på utdöende bland de yngre. De kan i stället göra en lite högre virad turban av plägget. Yngre kvinnor har på senare år börjat nyttja underkläder, s k "snällpissabyxor" och linne.

Kläderna har nu alltmer komplicerade snitt. Och som tur är finns det en skräddare i byn, Magnus Eliasson i Ålsta och vi har 4 skomakare i Näs socken. Han har införskaffat modeplanscher som visar det senaste nya ifrån Stockholm, Berlin och Wien. Tyger kan man köpa i stan', det finns en hel del vackra tyger till överkomliga priser att välja på nu när textilindustrin blomstrar som aldrig förr. Fast en hel del vävs ju fortfarande i hemmen, fr a ylle och halvylletyger. Men bomullstyger lönar det sig knappast att göra själv.

Frisyrer

Bakåtkammat, ev mittbenat gärna uppgummat till en valk. Alltid uppsatt.

PORTRÄTT

Hansson, Anna
född Fält
FÅKER

Anna Fält, Svedje, gift med Per Hansson, Fåker. Ca 1898.
Foto:L. E. Larsson, Hall-Marby
Reproneg 83 X-321/8

JLM

KYRKA (Näsgården)

Kyrkan är urgammal. Det sägs att det var en häst som fick visa platsen den skulle byggas på. Det påstås att kyrkan först hade byggts i Kläppgärde. Varför man beslöt flytta den och när det skedde förtäljer inte historien. Men de lär ha tagit reda på var den nya kyrkan skulle byggas genom att betsla en 2-årig häst som de lät gå vart den ville. Den stannade här på backen ovanför sjön (Näckten) och då blev det bestämt att kyrkan skulle byggas där.

Kyrkan är i alla fall väldigt gammal (i själva verket är den medeltida till vissa delar men påbyggd!).

I Ålsta (d v s "Näsgården") vet man att kyrkan fick sitt höga torn i början av seklet (1819).

KYRKOBESÖK

Man går i kyrkan varje söndag, man har inte mer än en halv kilometer att gå dit. Husbondfolket i gårdarna går alla söndagar men barnen, pigor och drängar turas om eftersom kyrkans sittplatser inte riktigt räcker till alla socknens invånare.

När man kommit in i kyrkan så går kvinnorna in i bänkarna på vänster sida mittgången medan männen sätter sig på högra sidan. Man sitter i samma bänkrad varje söndag. Bänkraderna är numrerade ch varje gård har av sockenmännen fått bestämt vilken bänk de ska sitta på. De yngsta sitter längst in mot kyrkväggen, de äldsta längst ut mot mittgången. Det kan vara trångt i kyrkbänken. Dessutom är det ganska kallt vintertid att sitta där i kyrkbänken under den långa predikan.

HUSFÖRHÖR

Det är husförhör varje år. Då kommer kyrkoherden på besök i gården. Vid husförhöret är det inte bara denna familj som förhörs. Man samlar folket från de gårdar som utgör husförhörsroten och turas om att vara i de olika gårdarna.

Prästen samlar gårdsfolket i ett rum och så sätter han sig vid änden av ett stort bord med sin bok (husförhörslängden) där han antecknar om varje person som förhörs. Han förhör på katekesen och prövar hur bra man kan läsa och förstå texten. Så skriver han in sitt omdöme i den stora boken. Alla är nervösa inför husförhöret. Även barnen får frågor, men av enklare art. Efter husförhöret brukar det bli kalas.

VÄCKELSERÖRELSEN

Väckelserörelsen hade nått även Näs där en baptistförsamling bildats 1858. Vid 1880-talets början blev väckelsen starkare. Under 1880-81 döpte baptisterna 16 personer i Näs, men längre fram mot sekelskiftet stagnerade baptisternas verksamhet (1910 fanns bara 2 baptister kvar).

Idé!
Något kyrkligt som går att genomföra i Nästården är ju ett husförhör!

MAT OCH MÅLTIDER

I Jesu namn till bords vi gå
Välsigna Gud den mat vi få

Innan man satte sig till bords var det vanligt att en bordsbön lästes. I många familjer hade far en bestämd plats, ofta vid bordets ena kortända. Mor däremot brukade inte sitta med vid bordet. Hon passade i stället upp och åt när de andra hade ätit klart. Ofta satt hon vid spisen under måltiden. Det hände att barnen fick stå vid bordet. Måltiderna varierade naturligtvis mellan olika familjer, men så här kunde vardagsmaten se ut under en dag.

kl 6	Kaffe med smörgås.
kl 9	Frukost. Paltbröd och fläsk.
kl 12-13	Middag (som man kallade undun i vissa delar av Jämtland). Sill och potatis, tjockmjölk.
kl 17	"Aftan" smörgås och kaffe.
kl 20	"Kväll" kornmjölsgröt och mjölk.

Maten varierades inte lika mycket som nu. Några vanliga middagsrätter var sill och potatis, fläsk och potatis och paltbröd.

Drycker

Färsk mjölk och vatten tyckte man inte om. Man drack hellre "blanna" d v s tjockmjölk eller kärnmjölk utblandade med vatten. Lite festligare drycker var hembryggd malt- eller enbärsdricka. Dessa dracks vid högtidligare tillfällen.

Bröd

Som ni säkert redan vet har tunnbrödet varit det vanligaste brödet i våra trakter sedan många hundra år. Det fanns många olika sorters tunnbröd men gemensamt för alla var att de bakades ut och gräddades i stora tunna kakor. Ingredienserna varierade däremot och brödet kunde vara jäst även om det ojästa var vanligast.

Brödet användes på många olika sätt. Det åts inte alls bara som smörgås. Vanligt var att man lade både potatis, kött eller fisk ovanpå. På så sätt blev tunnbrödet en slags ätbar tallrik. Man kunde också bryta tunnbrödet i bitar och lägga det i mjölk eller fil. Det kallades då brösull. En rätt som kallades flottmilja fick man om tunnbrödet blötlades i varmt köttspad.

Det vanligaste brödet var det ojästa tunnbrödet av kornmjöl. Höst och vår ställde man till med storbak för att baka tunnbröd. Då gick grannarna samman och bakade flera dagar i sträck. Man höll till i en bagarstuga eller så bakade man i en bakugn i ladugården.

Det ojästa kornbrödet gjordes av varm mjölk eller vatten som blandades med kornmjöl till en deg som knådades på en gång. Degen delades i brödämnen som var ca 15-20 cm i diameter och 1 cm tjocka. Dessa kavlades ut med räffelkavel tills kakan var mindre än 1 mm tjock. När man ville flytta kakan eller lägga över den på gräddspaden använde man träkäppar. Brödkakan naggades på bordet eller på gräddspaden med en fjäderbunt eller en metallnagg. Brödet sköts sedan in på hällen med brödspaden. Under gräddningen togs brödet ut en gång med käpparna, vändes och lades in igen. Efter gräddningen veks brödet.

En annan form av tunnbröd var pickebrödet som också kallades kambröd eller knäckebröd. Det bakades av kornmjöl blandat med rågmjöl och jäst. Rågmjöl rördes ut med het mjölk, vassla eller vatten med något sötningsmedel. När smeten svalnat av till ljummen tillsattes jäst. Degen fick jäsa över natten. Nästa dag tillsattes kornmjöl till en fast deg. Därefter fick den jäsa ytterligare en stund. Pickebrödet bakades sedan på ungefär samma sätt som kornbrödet. Kavlingen skiljde sig dock genom att man använde både räfflad kavel och kruskavel. Kakan gjordes inte heller riktigt lika tunn och naggades inte. Pickebrödet veks också på ett annat sätt än kornbrödet.

En litet finare variant på pickebröd var tjuckkambröd. Det åts mjukt och var kryddat med anis, färnkål och kummin.

Ärterbröd bakades som kornbröd men kornmjölet blandades med malda ärtor.

Blodbröd eller paltbröd som det också kallades, bakades av blod blandat med buljong eller vatten som rördes ut med rågmjöl och jäst. Degen kryddades med kryddpeppar, nejlika och salt. Den fick jäsa över natten. Nästa dag tillsattes ytterligare rågmjöl varefter degen kavlades ut till ½ cm tjocka kakor. Efter gräddningen torkades kakorna. När blodbrödet skulle ätas kokades det mjukt och åts tillsammans med fläsk och sås.

Rågbröd gjordes i rätt tjocka kakor. De åts med smör på till kaffet. Vetebröd och småkakor bakades enbart till större helger. Små kakor kallades för krus. Det kunde vara t ex rån, krokar eller pepparkakor.

NÅGRA RECEPT

Stekt färsk sill

3/4 kg sill
2 matsk. mjölk
1 matsk. salt
3/4 dl rågmjöl, 36 gr
50 gr flottyr

Sillen rensas, sköljes och torkas, ingnides med hälften av saltet och får ligga därmed en stund. Därpå doppas den i mjölk, rullas i rågmjöl och salt, blandade och stekes gulbrun i het flottyr i en stekpanna.

Stekt strömming (5 kast strömming), stekta siklöjor, stekt vitling och stekt abborre tillagas efter samma recept.

Stekt salt sill

3 á 4 salta sillar, 1/2 kg
2 matsk. mjölk
3/4 dl rågmjöl, 36 gr
40 gr flottyr

Sillarna urtagas och vattläggas minst några timmar, innan de skola stekas. Ryggbenet, huvudet och stjärten borttagas, sillen skäres i fyra delar, sköljes och torkas väl. Doppas i mjölk och sedan i rågmjöl samt stekes i het flottyr i en stekpanna.

Bruna bönor

1/3 l bruna bönor, 285 gr
1 l vatten
1/2 dl sirap, 68 gr
2 matsk. ättika

Bönorna rensas, sköljes och vattläggas föregående dag, påsättas sedan med samma vatten och kokas mjuka. De spädas under kokningen om så behöves. Sist tillsättas sirap och ättika.

Korngrynspudding

125 gr korngryn
100 gr sirap
salt, fänkål
1 l mjölk

Lägg 125 gr korngryn i blöt över natten.

Smörj en rätt stor form och täck botten med korngrynen. Tillsätt en struken matsked salt, lika mycket stött fänkål (eller mer). Ringla över 100 gr sirap. Häll till sist 1 l kall mjölk över. Grädda puddingen i svag värme i ca 2 timmar. Den är god med stekt fläsk till.

Sluring

Man steker fläsktärningar i en stekpanna och saltar. Därefter slår man på vatten, när det kokat upp vispas vetemjöl i till en tunn gröt.

Detta var en rätt som lagades av männen förr i världen, när de vistades i skogskojorna.

Paltbröd

7½ dl blod
2½ dl vatten eller mjölk
2 dl sirap
2 tsk salt
25 gr jäst
nejlikor till kryddning
rågsikt
vetemjöl till utbakning

Degen blandas och bakas ut efter jäsning. Kavlas och gräddas som tunnbröd. Paltbrödet ångas upp i mjölk eller vatten och ätes med mjölksås och fläsk.

Kams med messmörssås

6 dl kornmjöl
4 dl vatten
1 tsk salt

Mjöl, vatten och salt blandas. Smeten klickas matskedsvis ned i kokande saltat vatten och får koka 5-10 min. Man kan också forma runda bollar eller platta kakor av smeten. En vanlig mjölksås göres i ordning. 5 hg fläsk skärs i små tärningar och steks väl.

Sedan skär man i mesost (½ liten mesost) eller messmör i flottet och fläsket. Detta får stå och smälta i den varma pannan, men får ej brännas. Därefter häller man det i såsen och smaksätter med litet socker och salt.

Havre- och kornmjölsgröt

8 dl sk. mjölk
3 dl havregryn eller kornmjöl, 162 gr
2 dl vatten
1 tsk salt

Mjölken uppkokas och en avredning av mjöl och vatten ihälles under vispning, varefter gröten får koka omkr 5 min och saltas. Efter samma recept lagas vetemjölsgröt.

Kokar man havre- och kornmjölsgröt utan mjölk tas ca 7 dl vatten. I övrigt samma recept.

Risgrynsgröt

2 dl risgryn, 166 gr
1 3/4 l sk. mjölk
eller 1 l mjölk och 3/4 l vatten
1 ½ tesk. salt

Risgrynen sköljas. Mjölken kokas upp, grynen iläggas och få sakta koka (helst i lerkärl). Man tillser, att gröten ej kokar vid, och späder, om så behövs, med litet vatten. När gröten är färdig, efter omkr. 3 timmars kokning, saltas den och serveras med mjölk (1 l). Överbliven kall gröt ger en mycket god rätt serverad med litet sylt eller socker.

Stekt gröt

Överbliven kallnad gröt kan man skära i skivor och steka i litet margarin eller ock grädda i en stekpanna i ugnen.

Soppa på torkad blandfrukt

4 personer
Tillagningstid ca 20 minuter

2-2 ½ hg torkad blandfrukt
1 l vatten
(1 bit hel kanel)
½-3/4 dl socker
1 msk potatismjöl

Skölj frukten. Skär den större frukten i bitar. Koka den i vattnet under lock och låt ev en bit kanel koka med. Tillsätt sockret efter 5 min kokning och koka frukten ytterligare 10 min. Rör ut potatismjölet i ett par matskedar kallt vatten. Tillsätt redningen i en fin stråle under omrörning. Soppan skall sedan endast få ett uppkok.

Ölsupa

1 l sk. mjölk
2/3 dl vetemjöl, 36 gr.
1/3 l svagdricka
1/2 dl sirap, 68 gr.
1/4 tesk. ingefära

Mjöl och mjölk vispas i en kastrull över elden, tills mjölken kokar upp, då drickat ivispas. Sedan soppan åter uppkokat lyftes kastrullen av elden, och sirap och ingefära tillsättes under flitig vispning, så att soppan blir fradgig och pösig.

Kesfil

1 l mjölk värmes till 28° C. 1 tsk löpe tillsättes. När mjölken tjocknat ställs den svalt. Serveras med kanel och socker (samt vispgrädde).

Jämtska

Inom jämtskan finns en rad olika dialekter, varje socken har i princip sitt eget språk. Man skiljer i stora drag på centraljämtsk, sydjämtsk, västjämtsk, nordjämtsk och östjämtsk dialekt.

Några för jämtskan karatäristiska ord (l betyder grovt l):

Substantiv:

bakstra = tunnbrödsbakerska
bjecker = bagge
bua = boden
baksterfjäla = brödspaden
gråsjul = gråsparv
kångro = spindel
rakstra = räfserskan
belen = tålamod
brua = bron
fettjan = slåtterängar vid vattendrag
goffa, gommo = gammelfolken i gården
kamfore = plånboken
pannstejka = pannkaka
tjuckmjælka = långmjölk
tjätt'n = litet långmjölk att göra ny långmjölk av
tyllmejs = fjant

Verb:

blaga = glimra, skina
braal = skryta, skrävla
däätt = falla (dätt u mejsa = misslyckas)
fool = sätta, ställa, lägga
gliip = gråta
glååm = titta
hucker = fnittra
syytt = 1. sitta med någon i knät 2. sköta småbarn
(te va på sytta = att vara gravid)

Adjektiv:

agasam = respektingivande
arttut = trevligt, skojigt
fluru = osnygg, otrevlig
flöt = snabb
gly =ljum
håttu = trevlig
ampen = orolig
dentlaus = otrevlig, dum
fejen = glad
glavér = gladlynt
hev =duktig
taku = händig

i kvällst = i går kväll
ha stånnan = ha tid
i måranst = i morse
stånom = ibland

(I Margareta och Per-Lennart Perssons "Da glöm fell int jamska" finns förutom ordlista sammanställning över jämtskans vanligaste redskapsord, växter, djur m m).

Tänk på följande egenheter:

- Kvinnonamn omnämns i jämtskan med "a" före, t ex a Brita, a Karin, a Gerd, a mor, a momma. OBS dock att i dativ blir det at n' mamma, at n' Brita o s v.

- Mansnamn omnämns med 'n, t ex 'n Olle, 'n Johan, 'n pappa, 'n goffar. OBS i dativ heter det at a pappa, at a Olle.

Följande egenheter går bara att förstå genom att lyssna på dem som kan prata jämtska:

- Bruket av diftonger: ei, au, öy, t ex ei ku (en ko), je veit (jag vet), auga (ögonen)

- De ålderdomliga dativformerna, som hörs tydligast i bestämd form pluralis: at ståschom (åt flickorna), at hästom (åt hästarna), på husom (på husen).

- Substantiven saknar genitivändelse. Istället bildas genitiv med at + dativform: vantan at gåbba (gubbens vantar), latje at grytn (grytans lock) eller vid egennamn och vissa släktskapsord med genitiv av han eller hon: hatt'n hans Kal (Karls hatt), boka hans far (fars bok).

- Bruket att sätta samman adjektiv och substantiv, t ex gammelhuse (det gamla huset), varmsommarn (den varma sommaren).

- Fördubblingen av vokaler, t ex kaast (kasta), piig (piga), biin (sticka, binda).

- Förändringar av konsonanter, t ex myttje (mycket), ryddjen (ryggen), bjårska (björken), skarsp (skarp).

Känt ordspråk på jämtska:

Bällt du luur'n? = Kunde du lura honom

Lästips:

Jämtlands läns bildningsförbund. Visor på jämska. 1984. (Finns även musikkassett).
Ohlson, Ragnar. En bok om jämtskan. Östersund 1973.
Olsson, Erik (Äcke). Gott humör. Jämtmål på vers och prosa. Östersund 1920.
Persson, Margareta och Per-Lennart. Da glöm fell int jamska. 1986.
Visor i Jämtland. Utg. av Utbildningsradion i Jämtland 1986.
Vuxenskolan. 3000 jämtländska ord. 1984.
Vuxenskolan. Jämtmålsgrammatik. Sammanställd av Per Tejbo. 1982.

TIDNINGAR

Landshövdingens femårsberättelse 1891-95: "Läslusten är livlig hos befolkningen. Tycks fortfarande vara i stigande. En naturlig följd av förbättrad folkundervisning och det starka kunskapsbegär, som kännetecknar länets allmoge."

1895
855 tidningsprenumeranter i länet, varav 396 i Östersund. 13.197 prenumeranter på veckotidningar och tidskrifter av 1846 i Östersund.

Landshövdingens femårsberättelse 1896-1900: Den periodiska litteraturen har en ökande spridning. 3.339 prenumeranter på dagstidningar i länet. Tidningar som utkommer 3 eller 4 gånger i veckan: 8.101 prenumeranter. Vecko- eller halvveckotidningar: 14.628 prenumeranter. Tidskrifter 3.222 prenumeranter.

TVÄTT

Ett par gånger om året, vår och höst, hade man stortvätt. Tvätten brukade samlas i ett härbärge, Man höll isär vittvätt och s k "randkläder" (kulörta plagg) som tvättades var för sig. Helst tvättades när månen stod i ny , ej i nedan - då blev tvätten grå. Sommartid fraktades tvätten till en sjö eller en å. Vintertid höll man till i ladugården.

Blötläggning:

Tvättgodset lades i blöt senast kvällen innan. Plaggen lades i tvättsåar med kallt vatten. Vattnet skulle vara mjukt. Hellre körde man långa vägar efter bra sjövatten än använde kalkhaltigt brunnsvatten.

Efter blötläggningen fick tvätten självrinna över en klappstol av trä.

Nu måste man "gnuugg" kläderna. En mindre del lades i en mindre träbalja och övergjöts med lutblandat vatten. Ett plagg i sänder gnuggades duktigt mellan händerna. Smutsfläckar smordes in med såpa. C:a 1890 började tvättbräda komma. Det första var av trä, senare kom fabriksgjorda av valkad zinkplåt. De fick ingen större spridning. Många ansåg att de slet för hårt på kläderna.

Lutkokning:

Efter gnuggningen skulle tvätten under ca en timme kokas i lut. Hela tiden rörde man om kläderna i grytan (kopparkittel eller murpanna). Man fick koka tills kläderna slutat "pösa" och sjönk ned i kokkärlet. (Ömtåligare kläder tvättades i varm, ej kokande svag lut. Helylle i hett vatten med såpa. Yllet sköljdes utan klappning). För nedtryckning av tvättgodset under lutkokningen användes en träkäpp med långt skaft.

Klappning och sköljning:

Den lutkokade tvätten kördes nu i ett kar till en klappbrygga vid en sjö eller å. Kunde också göras ett kar vid brunnen. Klappningen kallades "klaapp klea". Till hjälp hade man ett klappträ och ett klappsäte "klappstoln".

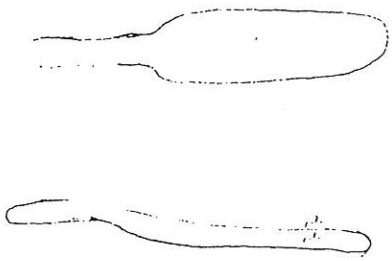

(av björk eller gran)

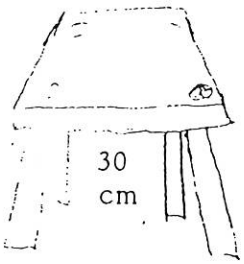

Så lade man ett hoprullat plagg på klappsätet och började banka på det med kraftiga tag, samtidigt som man vände plagget hit och dit, upp och ned. Då och då sköljde man det i vatten. Minst 3 ggr skulle detta göras. Därefter lades plagget i en så med kallt rent vatten, där det kunde ligga upp till ett dygn. Vattnet byttes under tiden 3 gånger. Därpå följde vridningen "vriinga" som gjordes med blotta händerna.

Torkning:

Vanligast var att kläderna breddes ut på gräset några dagar eller också hängdes de på släta stänger upplagda på klykor. Torkningen skulle påbörjas på kvällen. Solljus ansågs inte bra för de våta textilierna. Följande dagar gjorde det dock ingenting ifall man ville bleka tygerna.

Klädnypor och klädstreck kommer vid 1900-talets början. De första klädnyporna ser ut så här:

Mangling och strykning:

Lakan drogs och veks i 4 delar på längden och manglades på köksbordet med en handmangel. Ett enklare sätt var att lägga tvätten mellan bräder och låta besökare sätta sig på dessa. Mangelduk användes inte. Mekanisk mangel kom 1916 eller 1917.

Strykjärn värmdes upp med lod. Kragar, manschetter, gardiner m m stärktes med potatismjöl. (En tjock redning blandades ihop med kallt vatten, hälldes i rent kokande vatten till lagom tjocklek). Plagget doppades i den avsvalnande redningen och vreds ur, fick torka, stänktes och ströks.

Krusning:

Fruntimmerskragar pipkrusades med piptång, möss- och örngottsband tvärveckades med bordskniv.

Lästips:

Det finns flera bra uppteckningar om tvätt och klädvård i Nordiska museets frågelistsvar. Kopior på dessa finns i länsmuseets arkiv. (Dock inget från Näs).

TEXTIL

Sängens utrustning

Fortfarande lever bruket att sova under fäll. I detta hem används dock även lakan och täcke, Täcke (stickat, fyllt med raffelstopp) eller dunbolster används. Dunkuddar. Dunet tvättas då och då.

Gardiner

Tunna vita trådgardiner eller spetsgardiner är på modet.

Dukar

Golvsida ylledukar, små virkade till pelarbord, lysdukar, virkning överhuvudtaget populärt.

Trasmattor

Har sedan ett par decennier vävts i alla hem. De billiga bomullstygerna har skapat ett textilt överflöd, som gör att man kan unna sig denna lyx.

JÄMTLANDS LÄNS MUSEUM

MÄNNENS ARBETE

Årets arbeten

Skördearbetets avslutande sätter punkt för arbetsåret. Då börjar förberedelserna för vintern, för nästa års hö och sädesskörd.

Arbetet på denna förhållandevis stora gård inom Storsjöbygdens bördiga jordbruksområde, präglas av jordbrukets skötsel och arbetet i skogen. Gårdarna i Näs socken hade fäbodar i Arådalen. Om just denna gård var delägare i fäbodarna är oklart, men vi förutsätter det. Till årets arbeten hör också vägunderhållet.

Till dessa årstidsbundna arbeten kommer alla mindre, återkommande sysslor såsom tillverkning, lagning och skötsel av verktyg, redskap och husgeråd samt skötseln av hästarna. På just den här gården har det dessutom tillkommit nya dagliga arbetsuppgifter, som rutar in dagen på ett alldeles nytt sätt: husbonn har inrättat postkontor i gården. Två gånger om dagen lämnar och hämtar han post i Kårgärde, där ångbåten lägger till. Två timmar om dagen hålls postkontoret öppet för allmänheten.

HÖST

Vid Mikaeli (mickelsmäss) är litet extra helg. Då ska den senaste skörden avsmakas och firas. Då brukar byborna tillsammans fira helgen, en slags skördefest alltså.

Jorden plöjs med en häst för skaklarna med enskärig plog. När plöjningen är färdig, blir det att forsla bort sten från ristan. Om det hinns med mer, innan hösten kommer på allvar, körs stallgödslen ut. Den körs ut i mindre högar, som på våren sprids ut med handkraft och spade, så fort snön smält på våren. Sedan harvas ristorna med pinnharv, jord och gödningsklumpar slås sönder i mesta mån och därtill används vanliga potatishackor. Ristorna sås sedan igen med timotej och klöver, med korn eller havre som skyddssäd. Sedan dessa vallar väl och vackert är färdiga, används de sedan för höskördar i 5-6 år, innan de vändes nästa gång.

VINTER

Efter Mikaeli börjar förberedelserna för vintern. Männen ska få fram den ved som behövs för vintern. Först måste den fällas i skogen och forslas hem till gården. Sedan blir det att såga den och det sker med en stockvedssåg. Det är långa och breda sågar, där det fordras två mans besättning, en i var ände. Kalla dagar i synnerhet sjunger stocksågarna sin entoniga melodi från vedbacken. Sedan veden är uppsågad, klyvs den och fraktas in under tak i vedlidret. Mycket fetved, "tjevved" blir alltid hemforslad för den öppna spisen och tjärbloss vid julottan.

Efter alla förberedelser för den kommande julen fraktas ett stort träkar in i bastun, där det värms upp vatten och där husets samtliga invånare badas, borstas och skrubbas för glatta livet. De mest modiga kan sedan

ta sig ut i snödrivan utanför dörren. Efter den proceduren är alla förberedelser klara och julfirandet kan börja. Julen räcker till 20:e dag Knut med julbjudningar från gård till gård. Slädpartier till julottan är en viktig sak. När julen är förgången, börjar männen förbereda sig till kommande skogsarbete. Till påsk brukar det vara färdigt med skogsarbetet. Då kommer folket hem ifrån skogen och börjar förbereda sig för det förestående vårbruket. En måste "rå aat" årsbehovet av ved och barr från skogen och foder från de mest avlägsna ladorna.

Svåra vintrar är oerhört påfrestande för både folk och hästar, då allt vägunderhåll med plogning och skottning åligger bönderna. Under vinterns lopp tröskas säden efter behov i regel med 3-4 veckors mellanrum. Efter varje tröskning blir det en kvarnresa till kvarn i Hackås. Tröskningen av korn och ärtor sker med tröskmaskin placerad på logen. Den dras av två hästar med körvandring under logen, där det var att gå runt, runt. De yngsta vill mest köra hästen. Rågen blir däremot tröskad med slaga. Det brukar mest bli på våren, sedan övrig säd färdigtröskats och golvet på logen är rent från annat, ty slagtröskningen sker på loggolvet. Rågtröskningen kan man höra på lång väg. Då det är 3-4 stycken som slår i takt med slagorna är det roligt att höra den taktfasta rytmen.

VÅR

Tiden mellan snösmältning och vårsådd sysslar gårdens karlar med reparationer av hus och redskap.

När frökornet tröskats på våren, ska det sedan handkastas. Kastmaskinerna har ännu inte nått ut i allmänt bruk här i trakten.

Rensningen, "kastningen", sker på så vis att frökornet finns på loggolvet vid en vägg. Den som utför rensningen sitter på en pall vid kornhögen och kastar det mot den andra väggen. Det som då studsar mot väggen är frö, det som är lättare är det otjänliga slaget som inte når fram. Det blir på så sätt två högar ganska väl avgränsade.

SOMMAR

Då skylarna och råghässjorna är torra, körs säden in på logen, där alla utrymmen fylls upp både på gällen och nere på logen. Kornet bärs in med stängerna, som sedan dras ur skylarna. Från den 1 oktober ska allt från jorden vara bärgat och i ladan. Torvströ används i allmänhet som strö både i ladugård och stall. Torven tas upp och hässjas för torkning under sommaren och körs hem till gården, sedan snön kommit på hösten.

Hemslåttern är den mest kraftfordrande för karlarna. All slåtter sker med lie, allt vad manfolk som finns är med ute på slåttern och även kvinnorna är med, ty allt gräs tas med, alla höstrån tas tillvara och hässjas. Hässjevirket är vanliga stolpar med fem pinnar. Stolparna är vässade i rotändan och nedstörade i marken. Hässjeroerna är av gran. Både stolpar och roer är väl barkade för att bättre motstå förruttnelse, Hässjningen sker mycket noggrannt genom att höet "kämmas" och läggs upp snyggt och prydligt. Alla grässtrån tas tillvara och inget får förfaras. Då sista höhässjan är uppe, är den först uppsatta torkad och färdig att

köras in i ladan. Hökörningen sker med höst och vagn. Hö, som är närmast ladorna, bärs i många fall in i ladan direkt. Det finns ett redskap som heter "hävel", vilket närmast liknar en stege gjord av smäckert virke och format med handtag i båda ändar. Höet läggs på och bärs sedan med en man i varje ända. Även småpojkar hjälper till att bära hö på detta sätt, men med minsta lasten på sin ände.

Emellertid brukas inte gårdarnas hela areal för foderhållning. Mycket av jorden brukas för spannmål, potatis, ärtor, råg och rotfrukter och dylikt. En del ligger i träda och denna beredes sommartid, då vårbruket är undanstökat. På dessa träden sås höstrågen och den sås i augusti.

Ärtorna ska helst vara i jord före den 18 maj för att säkert gå till mognad. Strax efter midsommar blir det så dags att börja med höbärgningen och den blir ju ganska långvarig. Höanden, som vara tre á fyra veckor, börjar med skogsslåtter, då en rakstra fordras för varje slåtterkarl. Man har med sig matsäck, som består av dricka och tjockmjölk samt bröd, "spitjekött" och fläsk. Vid ladan står slipstenen, som rakstran måste dra till leda.

När höskörden är inbärgad, är det dags att börja skära kornet. Det brukar mycket slås av med lie. En skärm är anbragt på lieorvet så att kornet hopförs i en sträng, som sedan binds ihop till vanliga band, som sedan dras ihop till skylar. Mycket säd blir också skuret med skära, "sejd", och det bundet i band som dras ihop för torkning. De band, varmed korn och råg binds ihop, görs på förhand av råghalm. Detta arbete utförs vanligen av någon av de äldsta i familjen, som har vanan inne. Ärtor rivs upp med lie, rullas och hängs upp i hässjor för tork. Kornet dras upp i skylar. Den säd som ska användas till frö blir skördad först, ty det får inte vara för mycket moget.

Sist görs pärhackningen, den mest tråkiga och påfrestande av skördetidens arbeten.

Skildringen baseras på Johan Linderströms redogörelse över "Huru jordbruket bedrevs i Kloxåsen under min tidiga barndom (1885-1895)" samt uppteckningar i ÖMEA.

Männens arbete i Historielands 1800-tal

Att gestalta livet på en gård år 1895 kräver stor inlevelseförmåga och goda kunskaper. Viktigaste är kanske att försöka frigöra sig från en del av 1980-talets tankar och idéer och närma sig 1895 års värderingar. I detta ingår den lutherska moralen med hårt arbete som en självklarhet. Människorna bar med sig mycket av äldre tiders värderingar samtidigt som de var intresserade av och nyfikna på det som var nytt och modernt. På vår gård visar sig det i första hand viljan att pröva nya jordbruksmaskiner, gamle Olof Jönssons initiativ att starta brandstodsbolag och affär samt det nya postkontoret i kammaren. Den nya tidens ideal avspeglas också i hela familjens engagemang i IOGT logen 318 Lyran.

Här på samma sätt som i 1700-talsgården innebär Historielands korta säsong, områdets begränsning, liksom flödet av besökare att vi blir

tvingade till kompromisser. För att autenciteten ska bli så stor som möjligt är det ändå viktigt att alltid sträva efter största möjliga äkthet.

Det mest självklara arbetet för mannen är det som rör jordbruket samt sysslor som lagning och tillverkning av verktyg, husgeråd m m. Dessutom kräver postkontoret sin tid.

Vedhuggning och tröskning är aktiviteter, som inte hör denna årstiden till, men som kan fylla en funktion för att få liv och rörelse kring gården.

Till gården hör en gårdssmedja. Använd den gärna för tillverkning av spik samt enklare smide.

Exempel på sysslor

Smide av spik samt enklare bruksföremål
Översyn och tillverkning av stängsel
Hyvling av lister m m
Slakta, flå
Gjuta kulor
Smörja hästutrustning m fl remmar med fett
Bryna lien och knivar
Tröskning
Kastning
Sågning av virke med kransåg
Måleriarbeten
Tillverkning av enkla leksaker
Enklare snickeriarbete, tillverkning och lagning
m m

1895 PRISLISTA

Utdrag ur "annotationsalmanacka" med kassabok från 1895. Inköpt 1997, förmodligen från Måns). eller Vällviken. (Skrivet månad för månad men sorterat i bokstavsordning.)

Köpt vara	Antal	Betalt	Per/st
4 v slåtterarbete	4,00	36,00	9,00
Arbete, mans, 10,5 v	10,50	35,00	3,33
Beredning av fårskinn	10,00	5,00	0,50
Betäckningsavgift		10,00	
Brännvin	1,00	1,60	1,60
Byxor	2,00	9,00	4,50
Dagsverken	32,00	40,00	1,25
Filtbossar	2,00	6,00	3,00
Fläsk	2,00	1,5	0,75
Fotogen	5,00	1,00	0,20
Fotogen	5,00	0,90	0,18
Får	1,00	8,00	8,00
Grimmor	2,00	1,50	0,75
Hafregryn	2,00	0,70	0,35
Hundskinnshandskar	2,00	4,00	2,00
Hvetemjöl		1,00	
Hvetemjöl	5,00	1,25	0,25
Hvetemjöl	1,00	0,25	0,25
Häst	1,00	140,00	140,00
Hästskor, (4 gr)	4,00	1,65	0,41
Hästskosöm	500,00	1,70	
Höpressning		60,34	
Jernplåtar	4,00	1,50	0,38
Kaffe	1,00	2,00	2,00
Kaffe	0,50	1,13	2,26
Kaffe	1,00	2,10	2,10
Kaffepanna	1,00	2	2,00
Kaffepanna	1,00	2,50	2,50
Kalk, (tr)	3,00	4,50	1,50
Kardus	0,50	0,50	1,00
Kardus	1,00	1,00	1,00
Ko	1,00	70,00	70,00
Köttkvarn	1,00	9,50	9,50
Lampglas	2,00	0,30	0,15
Liar o brynen	4,00	8,00	2,00
Mjölk,(kr?)	43,00	10,75	0,25
Paraply	1,00	3,50	3,50
Råg (liter)	23,00	4,14	0,18
Saltsten		1,00	
Sammet	1,00	1,30	1,30
Sill (1/8 tunna)	0,13	3,25	26,00
Sirup		1,56	
Skjorta	1,00	4,00	4,00
Skjorta	1,00	2,25	2,25
Skor	1,00	6,75	6,75
Skor	1,00	1,25	1,25
Skosmörja		0,35	
Skyflar	2,00	4,10	2,05
Smör	8,00	12,00	1,50
Socker	1,00	0,65	0,65
Socker		2,45	
Socker	2,00	1,25	0,63
Socker		2,25	
Socker	2,00	1,30	0,65

Köpt vara	Antal	Betalt	Per/st
Spik	600,00	1,80	
Språngafgift för Flora		25,00	
Strömming		1,00	
Syltsocker	1,00	0,60	0,60
Såpa	1,00	0,50	0,50
Söm	500,00	1,68	0,00
Torsk	3,50	1,25	0,36
Torsk	3,00	1,00	0,33
Torsk	8,00	2,00	0,25
Tyg, korderoj (meter)	3,00	17,25	5,75
Ugn	1,00	14,50	14,50
Veterinären		13,75	
Yxa	1,00	3	3,00
Ångbåtsskjuts		1,50	
Ångbåtsskjuts mm		2,00	
Ärter	5,00	1,00	0,20
Ärter (liter)	13,00	2,85	0,22

Styck, kilo eller liter där det verkar naturligt, i annat fall har mått angivits inom parentes.

Såld vara	Antal	Betalt	Per/st
Grisar	5,00	40	8,00
Hö	319,00	13,50	0,04
Hö	3914,00	225,05	0,06
Hö	7120,00	394,20	0,06
Hö	6306,00	363,00	0,06
Ko	1,00	100,00	100,00
Oxe	1,00	25,00	25,00

Eiwor Nilsson

1895PRIS.XLS 1997